

УДК 347.922

І. Корнієнко,

аспірант кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

**ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ЯК НАУКИ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Є. В. ВАСЬКОВСЬКОГО**

Творча спадщина Є. В. Васьковського багата здобутками у сфері цивільного судочинства. Наукові та методичні праці вченого, присвячені вивченню цивільно-процесуальних інститутів, зберігають свою цінність для юридичної науки та педагогіки до сьогодні. Варто відзначити, що інтерес до них не слабшає не тільки в Росії та Україні, але й за кордоном, зокрема у Польщі, де великий процесуаліст працював як університетський викладач та науковий експерт у справі кодифікації законодавства.

Творчість та практична діяльність Є. В. Васьковського у сфері цивільного процесу поки що недостатньо вивчена. Окремі статті (В. О. Томсінова, Г. Д. Ульотової, О. В. Гетманцева, І. С. Канзафарової, А. В. Васюк, Ю. С. Шемшученка, Я. М. Шевченко, М. К. Треушнікова) дають уявлення скоріше про біографічні дані ученого, що само по собі теж є важливим, але не вичерпують проблематику його творчої спадщини у сфері цивільно-процесуального права.

Привернення уваги наукової громадськості до творчої спадщини у сфері цивільно-процесуального права як науки та як навчальної дисципліни видатного представника одеської школи права Є. В. Васьковського, виявлення його внеску у розвиток зазначеної юридичної науки є завданням даної статті.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. у Росії наука цивільного процесуального права була однією з провідних галу-

зевих юридичних наук. Цей період був періодом розквіту юридичної науки, що було зумовлено соціальним запитом на право у країні, яка швидко йшла шляхом модернізації. Саме тоді фахівці у сфері цивільного процесу заклали міцний фундамент для розвитку цієї галузевої науки на тривалий період часу [1, 18]. Крім того, вони суттєво вплинули на удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства та практики його застосування і в цьому сенсі мають значення для вивчення історії права. І нарешті, вони створили можливості для підготовки практичних фахівців у галузі цивільного судочинства і підготовки майбутнього професорсько-викладацького складу.

Є. В. Васьковський був серед перших дослідників цивільного процесуального права в Російській імперії, але його роль у розвитку науки цивільного процесу довгий час замовчувалась з політичних міркувань, адже у пореволюційний час учений покинув межі Радянської держави. Тому, навіть за умов використання його наукових та педагогічних праць, на них не робилося посилань [2, 12].

На формування наукових поглядів Є. В. Васьковського вплинуло декілька факторів. По-перше, це вплив особистості його батька Володимира Миколайовича Васьковського, який був присяжним повіреним у Бесарабській губернії. Саме йому у 1913 р. Євген Володимирович присвятив свій «Курс цивільного процесу» із надписом «Дорогому бать-

кові до сорокової річниці його адвокатської діяльності». По-друге, це адвокатська діяльність, яка стала першим професійним заняттям Є. В. Васьковського по закінченні у 1888 р. юридичного факультету Новоросійського університету. Подібно більшості випускників, що обрали адвокатську стезю, він розпочинав як помічник присяжного повіреного, пізніше став присяжним повіреним з цивільних справ, продовжуючи у цьому плані сімейну традицію. Практичний досвід Є. В. Васьковського як адвоката-практика з цивільних справ став основою для написання ним багатьох наукових праць. На наш погляд, заняття адвокатською діяльністю розширили й коло наукових інтересів вченого, який за фахом почав займатися не тільки цивільним правом, але й цивільним процесом.

Однією з перших робіт вченого, присвячених проблематиці цивільного судочинства, був практичний посібник «Типові цивільні справи», який Є. В. Васьковський, займаючись адвокатською практикою в Одесі, створив на початку 90-х рр. XIX ст. разом із своїм однокурсником та колегою О. А. Бугаєвським [3, 298]. Із змісту цього посібника випливає, що практичну діяльність у сфері цивільного судочинства її автори розглядали як базовий матеріал для наукового осмислення та опрацювання.

Про схильність Є. В. Васьковського до дослідження цивільного процесу свідчать його наукові праці у галузі цивільного права. Так, перший випуск «Підручника з цивільного права» завершується розглядом проблем здійснення і захисту цивільних прав. Матеріал про здійснення та захист цивільних прав є доволі стислим. Натомість велику увагу приділено проблемам позову, доказів і доказування, судовим рішенням, а також багатьом іншим важливим процесуальним моментам.

Є. В. Васьковський був одним із не багатьох вчених, який одночасно розвивав науку цивільного права та науку цивільно-процесуального права. Разом з тим він намагався звільнити цивільний процес від впливу цивільного права [2, 13]. Неодноразово це відзначаєть-

ся у працях автора щодо визначення «сфери (меж) цивільного процесу», а саме вчений вказує на те, що у межах цивільного процесу розглядається спір як наслідок життєвого конфлікту, який має бути правовим. Тому в суді має розглядатися лише правова вимога [4, 3]. У подальшому це положення розглядалося в науці цивільного процесуального права як передумова права на позов.

У науковій спадщині Є. В. Васьковського як процесуаліста особливу увагу привертає «Курс цивільного процесу». Цю наукову працю було створено у нелегкий для її автора час. У лютому 1909 р. Євгена Володимировича було відсторонено від посади проректора Новоросійського університету на підставі рішення Кримінального касаційного департаменту Урядового сенату за обвинуваченням у службовій недбалості. Учений був позбавлений права займати державні посади протягом трьох років [5, 25]. Праця над підручником стала для нього певною віддушиною у цій складній життєвій ситуації. Перший том «Курсу цивільного процесу» було опубліковано у 1913 р., другий том цього підручника взагалі не вийшов. У передмові до нього Є. В. Васьковський писав: «Головним і безпосереднім завданням автора була догматична обробка чинного законодавства в області цивільного процесу» [4, 3]. Він вважав, що при цьому можна не удаватися до історичного методу дослідження, оскільки Судові статuti 1864 р. — головне джерело російського цивільно-процесуального права — повністю виключали використання нечисленних видань з цивільного процесу у дореформений період.

Поряд із завданням догматичної обробки законодавства про цивільний процес Є. В. Васьковський ставив перед своїм «Курсом цивільного процесу» також теоретичне завдання. На початку XX ст. у науці цивільного процесу (особливо в Німеччині) намітилася тенденція переосмислення деяких основоположних принципів цивільного судочинства і судочинства, зокрема, правил колегіальності в організації суду, змагальності та усності судочинства [3, 299].

Тому деякі правознавці-процесуалісти намагалися переглянути основні категорії позовного провадження, зокрема поняття позову, здійснення права на позов. У науці цивільного процесу з'явився напрямок, представники якого прагнули представити цивільний процес як публічно-правові відносини між сторонами і судом. При цьому цивілістичне поняття позову, яке полягало у вимогах позивача до відповідача, процесуалісти прагнули замінити виключно процесуальним поняттям, що передбачало вимогу позивача до суду. З цього приводу Є. В. Васьковський мав особисту думку і намагався висловити її в «Курсі цивільного процесу».

Структурно «Курс цивільного процесу» складався зі вступу, двох відділів, які поділялися на глави і параграфи, та алфавітного покажчика. У вступі підручника автор обґрунтовує актуальність та доцільність написання підручника з цивільного процесу. Також вчений визначав межі сфери дії цивільного процесу. Неодноразово у вступі до курсу цивільного процесу вчений зосереджує увагу на способах вирішення спорів між суб'єктами права, віддаючи перевагу третьому способу. Цей спосіб передбачав звернення за допомогою суб'єктів права при вирішенні спору до державних органів, маючи на увазі судову гілку влади. Є. В. Васьковський вважав, що перш ніж взяти під захист позивача, державний орган має перевірити правомірність позовних вимог.

Є. В. Васьковський дійшов висновку, що коли приватна особа звертається до державної влади за захистом своїх суб'єктивних цивільних справ, перед державою стоїть дві завдання: по-перше, перевірити правомірність вимог позивача; по-друге, задовольнити ці вимоги, якщо вони будуть правомірними. Внаслідок цього, як зазначає Є. В. Васьковський, перевірка правомірності вимог приватних осіб у сфері їх приватних відносин у багатьох державах світу здійснюють спеціально уповноважені цивільні суди, діяльність яких організовано в порядку цивільного процесу.

Після аналізу основних видів судочинства Є. В. Васьковський зосереджує свою увагу на джерелах цивільно-процесуального права. Він поділяє всі джерела на основні та додаткові. До основних належать закони та підзаконні нормативно-правові акти. Головним основним джерелом цивільно-процесуального права автор вважає Судові статuti 1864 р. [4, 35]. Додаткове джерело цивільного процесу складає судова практика. Однією із переваг курсу було те, що Є. В. Васьковський здійснив детальний аналіз не тільки праць вітчизняних вчених-процесуалістів, а й зарубіжних авторів.

Окремої уваги у працях Є. В. Васьковського заслуговує вчення про позов, а саме про складові елементи позову. Так, згідно з вченням автора про позов, останній має складатися з трьох основних частин: змісту, предмета та основи [4, 267]. Змістом позову є дія суду, якої вимагає позивач, тобто винесення відповідного рішення. Виходячи з викладеного, Є. В. Васьковський класифікує позови за трьома відповідними видами: виконавчі, правоустановлюючі та правозмінюючі [4, 217]. Класифікація позовів, автором якої є Є. В. Васьковський, використовується багатьма сучасними вченими-процесуалістами у своїх наукових дослідженнях.

Відзначимо, що матеріал курсу цивільного процесу було в подальшому покладено в основу «Підручника з цивільного процесу», перше видання якого вийшло у 1914 р. Згодом указане видання було доповнене та перероблене і опубліковане у 1917 р.

Зазначений труд Євгена Володимировича Васьковського не можна вважати простим конспектом університетських лекцій, оскільки він є обґрунтованою, фундаментальною, органічною працею у галузі цивільного процесу. Структура підручника була зумовлена матеріалом, який автор підкріплює положеннями чинного законодавства, науковими працями вітчизняних та зарубіжних вчених та судовою практикою. У тексті книги гармонійно поєднані теоретичні питання цивільно-процесуального права та ре-

було пов'язане перш за все із змінами, що відбулися у чинному законодавстві і стосувалися реформування судової системи.

Також серед праць Є. В. Васьковського у галузі цивільного судочинства були напрацювання методичного і практико-орієнтуючого характеру, зокрема «Задачі з російського цивільного процесу», які могли бути використані при вивченні навчальної дисципліни і дістали в юридичній літературі того часу високої оцінки [9, 230].

У Польщі Є. В. Васьковський продовжував плідно займатися наукою цивільного процесу. Так, у цей період часу вченим було опубліковане польською мовою об'ємні монографії і підручники: «Система цивільного процесу і теоретичний виступ», «Принципи раціонального устрою суду і цивільного процесу» (1932), а також ряд наукових статей: «Незалежність суду» (1924), «Угода сторін у цивільному процесі» (1928), «Принципи цивільного процесу» (1930) та інші [10, 26]. Загалом, підручники та інші публікації Є. В. Васьковського з цивільного процесу характеризуються доступним стилем викладення матеріалу, в них наводяться погляди інших науковців, здійснюється їх аналіз, використовується своєрідна методика. Особливістю наукових досліджень Є. В. Васьковського було те, що він постійно здійснював аналіз поглядів, ідей зарубіжних авторів, зокрема представників німецької, австрійської, французької шкіл науки процесуального права. Така методика сприяла формуванню власного наукового підходу шляхом підтримання та доповнення таких ідей, поглядів або їх критичного аналізу із протиставленням власної концепції.

Науковий світ знає чимало підручників з цивільного процесу за редакцією Є. В. Васьковського. Всі зазначені праці свідчать про те, що автор повно викладав матеріал з основних положень цивільного судочинства, зробив висновки, які є актуальними і сьогодні.

Таким чином, розглянутий нами перелік напрямків наукових досліджень Євгена Володимировича Васьковського

у сфері цивільного процесуального права в рамках даної статті не є вичерпним. Протягом своєї наукової творчості в галузі цивільного судочинства автором були розглянуті також питання щодо усунення (відводу) суддів; видів підсудності; процесуального становища сторін; процесуальної правоздатності та дієздатності; процесуальних дій як форми реалізації процесуальних прав та обов'язків та інші важливі питання. Очевидним є те, що кожен напрямок наукової творчості Є. В. Васьковського став основою для формування та подальшого розвитку ідей, концепцій, положень у науці цивільного судочинства в різні історичні періоди.

Ключові слова: цивільний процес, позов, елементи позову, показання свідків, цивільне процесуальне право.

Досліджено основні положення цивільного процесуального права у наукових працях представника вітчизняної юридичної науки Є. В. Васьковського. Проаналізовано інтерпретацію Є. В. Васьковським базових інститутів цивільного процесу: показання свідків, елементи позову, процесуальне становище сторін та ін. Показано роль Є. В. Васьковського у становленні навчальної дисципліни «Цивільний процес».

Исследованы основные положения гражданского процессуального права в научных трудах представителя отечественной юридической науки Е. В. Васьковского. Проанализированы базовые институты гражданского процесса: показания свидетелей, элементы иска, процессуальный статус и др. Показана роль Е. В. Васьковского в становлении учебной дисциплины «Гражданский процесс».

Basic provisions of Civil Procedure law in the works of the domestic legal scientist E. V. Vaskovsky are examined. Basic institutes of civil procedure: civil action, elements of a civil action, evidence, Civil Procedure law — are analyzed.

Література

1. Улетова Г. Д. Профессор Е. В. Васьковский и его творчество // Гражданский процесс: наука и преподавание / под ред. М. К. Треушниковой, Е. А. Борисовой. — М. : Городец, 2005. — С. 18–30.

2. Гетманцев О. В. Наукова творчість Є. В. Васьковського та її вплив на розвиток науки цивільного процесуального права // Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса (15–16 квіт. 2011 р.). — О. : Астропринт, 2011. — С. 12–14.

3. Томсинов В. А. Евгений Владимирович Васьковский (1866–1942) // Российские правоведы XVIII–XX веков : очерки жизни и творчества : в 2 т. / В. А. Томсинов. — М. : Зерцало, 2007. — Т. 2. — С. 297–308.

4. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса. Т. 1. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Е. В. Васьковский. — М. : Изд. Бр. Башмаковых, 1913. — 689 с.

5. Белов В. А. «...Выдающийся рус-

ский ученый-юрист...» // Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. — М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. — С. 7–41.

6. Бугаевский А. А. Рецензия на книгу Е. В. Васьковского «Учебник гражданского процесса» // Право. — 1914. — № 10. — Стлб. 803.

7. Яблочков Т. Рецензия на книгу Е. В. Васьковского «Учебник гражданского процесса» // Юридический вестник. — 1914. — Кн. V(I)–VI(II). — С. 294–296.

8. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 464 с.

9. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. Т. 2. А–І. — 2-ге вид., допов. — О. : Астропринт, 2005. — 743 с.

10. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова ; под ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2002. — 440 с.

УДК 340.5

В. Муллер,

здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

**ДЕЯКІ ЕВРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ
ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ПІДХОДУ В ПОРІВНЯЛЬНО-
ПРАВОВІЙ НАУЦІ**

Сьогодні дає можливість спостерігати за докорінними змінами та оновленням у методології різних галузей соціально-гуманітарного наукового знання. При цьому порівняльно-правова наука не є виключенням. Останнім часом важливим інструментом методологічного оновлення останньої виступає герменевтичний підхід.

Проблеми використання когнітивних можливостей герменевтичного підходу в порівняльному правознавстві дослі-

джувались такими вченими, як М. А. Дамірлі, І. С. Кривцова, Л. М. Бойко та ін. Проте дотепер немає комплексних наукових праць, пов'язаних з даною проблематикою, що обумовлює актуальність проведення подальших систематичних досліджень.

Отже, метою цієї роботи є виявлення евристичних можливостей герменевтичного підходу в порівняльному правознавстві.

Герменевтичний підхід у площині